

แนวคิดสตรีนิยมจากมุมมองและ
ประสบการณ์ของ
อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์

Feminism from the Perspectives
and Experiences
of Ajarn Shalardchai Ramitanondh

จามะรี เชียงทอง
Jamaree Chiengthong

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences,
Chiang Mai University

Received: 5th February 2020

Revised: 26th May 2020

Accepted: 28th May 2020

Abstract

This article is written in honour of Ajarn Sharlardchai Ramitanondh who is an important pioneer in establishing the Women's Studies Center in Chiang Mai University. I reviewed both academic influences and social context in which Ajarn Sharlardchai Ramitanondh worked. Thai academic influences included Jit Phumisak's pioneering writing on women; others, writings on historical legal status of women and women's rights, and (westerners') anthropological studies of central rural women and ethnic women in Northern Thailand. Such as those by Jane Hanks. Older western academic writings such as Engel's "The Origin of the Family, Private Property and the State" depicting "patriarchy" which subjected women as "part of private property"; more recent women's rights writings and activism in the 1960s and 1970s, as well as later work on discourse analysis on gender were among Ajarn Sharlardchai's interests.

Keywords: construction of knowledge; women's rights; patriarchy

บทคัดย่อ

บทความนี้เขียนเพื่อเป็นเกียรติแก่อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ผู้ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการบุกเบิกศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ด้านสตรีศึกษา ผู้เขียนทบทวนอิทธิพลทั้งเชิงวิชาการ และทั้งบริบททางสังคม ที่มีส่วนในการประกอบสร้างมุมมองด้านสตรีศึกษาของอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ทั้งงานเขียนภาษาไทยยุคบุกเบิกโดยจิตร ภูมิศักดิ์ งานเขียนเกี่ยวกับกฎหมายผู้หญิง และสิทธิสตรี งานศึกษาผู้หญิงพื้นราบในภาคกลาง และผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือโดยนักมานุษยวิทยาในภาคเหนือ เช่น Jane Hanks งานเขียนจากตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งงานเขียนแนวมาร์กซิสต์ของเองเกิลส์ เรื่อง “กำเนิดครอบครัว ทรัพย์สินส่วนบุคคล และรัฐ” อันเป็นการวิพากษ์ระบบ “ปิตาธิปไตย” ภายในสังคมที่ให้ความสำคัญกับกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในทรัพย์สิน งานเขียนและการเคลื่อนไหวทางสังคมในซีกโลกตะวันตกในทศวรรษ 1960 – 1970 เรื่องสิทธิสตรี รวมทั้งการวิเคราะห์ “วาทกรรม” เกี่ยวกับเพศภาวะในยุคต่อมา

คำสำคัญ : การสร้างความรู้; สิทธิสตรี; ปิตาธิปไตย

เกริ่นนำ

“อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ บอกทุกเวทีว่าตนไม่ใช่คนสตรีนิยม แต่การที่ใครจะเป็นผู้ชายนักสตรีนิยมหรือไม่นั้น คงมีได้อยู่ที่การบอกกล่าวของตนเอง หากแต่เป็นผู้คนอื่น ๆ ที่มองเห็น และได้รับผลพวงนั้นมีใช่หรือที่จะเป็นผู้ตัดสินและจัดประเภท???”

วิระดา สมสวัสดิ์ (2545 : 14)

สตรีศึกษาในมุมมองอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์

อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ เคยเขียนไว้ในปี พ.ศ. 2544 ถึงเหตุผลที่เลือกใช้ชื่อศูนย์ “สตรีศึกษา” (Women’s Studies) มากกว่าที่จะเป็น “เพศสภาพศึกษา” (Gender Studies) เพราะ

“...เมื่อพิจารณาถึงการดำรงอยู่ และเพิ่มขึ้นของปรากฏการณ์ต่างๆ เช่น ความรุนแรงทางเพศรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่การข่มขู่ลวนลามทางเพศ การข่มขืน จนถึงการค้าผู้หญิงทั้งในทางเพศ และในเรื่องแรงงานการกีดกันผู้หญิงออกจากโครงสร้างอำนาจทางการเมือง การบริหารในทุกระดับ...การไม่ให้คุณค่างาน และบทบาทหน้าที่ทางด้านการผลิตซ้ำ (reproduction) ในครัวเรือนของผู้หญิง ในขณะที่กีดค่าจ้างแรงงาน และจำกัดโอกาสของผู้หญิงในการผลิต (production) การกีดกันไม่ให้ผู้หญิงได้มีโอกาสประกอบพิธีกรรมทางศาสนาบางอย่าง อันเป็นหนทางที่จะนำเข้าสู่การบรรลุมงคลทางจิตวิญญาณ...เหล่านี้เป็นเรื่องบ่งชี้อย่างชัดเจนว่า สตรีศึกษาในความหมายที่ผู้หญิง และเรื่องราวของผู้หญิงเป็นจุดศูนย์กลางของความสนใจ ยังมีความสำคัญในลำดับสูงมาก...” (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2545ก : 5-6)

ข้อความที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ มองประเด็น “สตรีนิยม” หรือการศึกษา “ปัญหา” สตรี เพื่อจะจะได้สามารถระบุสภาพการณ์ปัญหาของผู้หญิง และวิเคราะห์โครงสร้างสังคมที่จะสามารถยกระดับการมองเห็นปัญหาอันจะนำไปสู่การสร้างความเท่าเทียมกันระหว่างเพศได้มากขึ้น

อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ และอาจารย์วิระดา สมสวัสดิ์ ร่วมกันก่อตั้งโครงการสตรีศึกษาในลักษณะสหสาขา เมื่อ พ.ศ. 2529 (ซึ่งกลายเป็นศูนย์สตรีศึกษาในเวลาต่อมา)

ซึ่งเราอาจตั้งคำถามได้ว่า เหตุใดจึงมีความสนใจจะตั้งโครงการสตรีศึกษาขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว

ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะกระแสสตรีนิยม ซึ่งก่อตัวในประเทศตะวันตกช่วงทศวรรษ 1970 (เริ่มจาก พ.ศ. 2513) อันเป็นช่วงเวลา ที่ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ใช้ชีวิต และเรียนหนังสืออยู่ในสหรัฐอเมริกา (รวมทั้งอาจารย์วิระดาด้วย) อีกส่วนหนึ่งก็น่าจะได้แก่ อิทธิพล และกระแสมาร์กซ์นิยมที่มีการตีพิมพ์ทฤษฎีแนวมาร์กซ์นิยมมากขึ้นในตะวันตก (เทียบกับเมื่อต้นศตวรรษที่ 20) ซึ่งนักศึกษาสังคมศาสตร์ที่เรียนหนังสือในเวลานั้น น่าจะได้อ่านกันเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแม้มาร์กซ์จะไม่ได้กล่าวถึงประเด็นเรื่องสิทธิสตรี แต่ Engels เพื่อนคู่คิดของมาร์กซ์ ซึ่งเขียนหนังสือในปี ค.ศ.1884 เรื่อง The Origin of the Family, Private Property and the State ได้กล่าวถึงความสำคัญของสตรีในสมัยดึกดำบรรพ์ และอธิบายว่า สตรีได้ถูกลดทอนความสำคัญลงไปเรื่อย ๆ พร้อม ๆ กับการก่อตัวของรัฐในรูปแบบปิตาธิปไตย

ในขณะที่ อาจารย์วิระดา สมสวัสดิ์ ให้ความสนใจต่อสิทธิสตรีหรือปัญหาสตรีจากมุมมองทางกฎหมาย อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ซึ่งร่ำเรียนทางสายมานุษยวิทยาจะให้ความสำคัญต่อแง่มุมทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งกดทับผู้หญิงให้อยู่ในสถานภาพที่ต่ำกว่าชาย และด้อยโอกาสมากกว่า

ในบทความเรื่อง “แนวคิดสตรีนิยมจากมุมมอง และประสบการณ์ของ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์” ขึ้นนี้ผู้เขียนจะพิจารณาบริบททางวิชาการ และบริบททางสังคม ซึ่งน่าจะมีอิทธิพลต่อการพัฒนาแนวคิดสตรีนิยมของอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์

ทั้งนี้ ผู้เขียนเลือกหยิบใช้ การวางแนวทางการเขียนโดยขอยืมการใช้โครงสร้างการวางแนวเขียนจาก หนังสือเรื่อง Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context เป็นหนังสือที่ Lewis A. Coser เขียนขึ้นในปี ค.ศ.1971 เกี่ยวกับชีวิต และผลงานของนักคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยา ซึ่งจุดเด่นของหนังสือเล่มนี้ คือ การพิจารณาไปถึงบริบททางวิชาการ และบริบททางสังคมที่อยู่ในห้วงเวลา ที่นักคิดแต่ละคนมีชีวิตอยู่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อชีวิต และวิถีคิดของพวกเขาหรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การดูว่า บริบททางสังคมและบริบททางวิชาการมีอิทธิพลต่อ “การสร้างความรู้” หรือสังคมวิทยา ความรู้ของพวกเขาอย่างไร

1. นักมานุษยวิทยา : ทศวรรษ 2510 – 2520

อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ จบปริญญาโททางด้าน Cultural Anthropology

จากมหาวิทยาลัยคอร์เนล (Cornell University) ประเทศสหรัฐอเมริกา พ.ศ.2516 จากนั้นก็เริ่มทำงานเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในปีเดียวกัน

อันที่จริง งานวิจัยหลักชิ้นแรกของอาจารย์เป็นงานวิจัยเกี่ยวกับพิธีกรรม และ “ความเชื่อ” เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนในภาคเหนือ ที่มีชื่องานวิจัยว่า “ผีเจ้านาย”

งานวิจัยนี้อาจารย์ระบุว่าเก็บข้อมูลต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน (ประมาณ 8 ปี) (น่าจะตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2518) (ดูบทนำโดย อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์, (2545 จ) (พิมพ์ครั้งที่ 2) (พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2527) ก่อนที่จะนำเสนอที่กรุงเทพฯ ในการประชุมใหญ่สามัญประจำปีสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ปี พ.ศ.2526 ซึ่งอาจารย์ได้รับอิทธิพลแนวคิดเกี่ยวกับศาสนาแนวหน้าที่นิยม (Functionalism) รวมทั้งแนวคิดทางศาสนาของ Robert Bellah (1970) เรื่อง *Beyond Belief* (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2545จ: 27) โดยที่อาจารย์นำมาประยุกต์ให้ความสำคัญกับพุทธศาสนาแบบ ชาวบ้าน

เพิ่มเติมไปจากการวิเคราะห์ความคิดความเชื่อในระดับชาวบ้าน อาจารย์ยังอธิบายความเกี่ยวพันระหว่างสถาบันทางสังคมต่าง ๆ เช่น ศาสนากับเศรษฐกิจและการเมือง (โดยที่อาจารย์ระบุว่า เป็นกรอบคิดของสำนักหน้าที่นิยมหรือ Functionalism) (ซึ่งในงานอื่น ๆ ที่ตามมาจะเห็นว่า อาจารย์ก็จะยังให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจ และการเมืองตลอดมา แต่ไม่ได้อ้างถึงสำนัก Functionalism อีกต่อไป เนื่องจากขยับเข้ามาใกล้ชิดกับแนวคิดมาร์กซิสม์มากขึ้น)

หลังจากการนำเสนอ เรื่องผีเจ้านาย อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ก็ให้ความสนใจกับ “ป่าชุมชน” และได้เขียนหนังสือป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท ในปี พ.ศ.2528 ซึ่งทั้ง “ผีเจ้านาย” และ “ป่าชุมชน” เป็นเครื่องสะท้อนความสนใจในการศึกษา “วิถีชาวบ้าน” ของอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ในฐานะนักมานุษยวิทยาได้เป็นอย่างดี¹ ซึ่งเมื่อหันมาสนใจ “สตรีศึกษา” อย่างจริงจัง “ผู้หญิงชาวบ้าน” ก็เป็นกลุ่มสตรีที่อาจารย์ให้ความสนใจเป็นพิเศษ นอกเหนือจากกรอบคิดทฤษฎีสตรีนิยมจากตะวันตก เห็นได้จากการควบคุม

¹ ช่วง พ.ศ.2527 – 2528 อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ สนใจทำงานวิจัยเรื่องความขัดแย้งในพื้นที่สูง โครงการ RMDP (Resource Management and Development Project) ที่มีอาจารย์ ดร.อุไรวรรณ ตันกิมยง เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย และในปี พ.ศ.2535 เขียนบทความเรื่อง “วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่าภาคเหนือตอนล่าง” ร่วมกับ เบลูจวรรณ ชินวัตร, เบลูจวรรณ ทองศิริ โน เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (บก.). (2535). วิวัฒนาการการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

วิทยานิพนธ์หลายชิ้นของอาจารย์ในสาขาพัฒนาสังคมที่เกี่ยวกับผู้หญิง²

2. บริบททางสังคม

ช่วงทศวรรษ 2510 ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญช่วงหนึ่งในสังคมไทยที่มีการเดินขบวนครั้งใหญ่ของนิสิตนักศึกษา ซึ่งรณรงค์การใช้สินค้าไทย และเคลื่อนไหวขบวนการเรียกร้องประชาธิปไตย ที่นำไปสู่การลาออกของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ใน พ.ศ.2516 การโต้ตอบกลับทางการเมือง และเหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมือง พ.ศ.2516-2519 (ดู ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, 2539: 512-513) อันเป็นช่วงเวลาที่อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ เริ่มสอนหนังสือ

ในสหรัฐอเมริกาเองก็มีการเคลื่อนไหวของนักศึกษา รณรงค์ต่อต้านสงครามเวียดนาม มีการเรียกร้องเสรีภาพทางวิชาการ มีการอ่านงานวิชาการในแนวมาร์กซิสต์ และมีการตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษกันมากขึ้น (เมื่อเปรียบเทียบกับงานแนวมาร์กซิสต์ภาษาอังกฤษในต้นศตวรรษที่ 20) ยังไม่รวมถึงการเคลื่อนไหวด้านสิทธิสตรีในช่วงทศวรรษ 1960-1970 ซึ่งก็เริ่มได้รับการพูดถึงในประเทศไทยด้วยเช่นกัน โดยที่ในช่วงทศวรรษ 2510 เริ่มมีการถกประเด็นความเท่าเทียมทางกฎหมายระหว่างเพศในกลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลาง เช่น ทำไมผู้หญิงต้องเปลี่ยนค่านำหน้าชื่อจากนางสาวเป็นนางหลังการจดทะเบียนสมรส ในขณะที่ผู้ชายไม่ต้องเปลี่ยน ทำไมผู้หญิงต้องเปลี่ยนไปใช้นามสกุลสามี ในขณะที่ผู้ชายไม่ต้องเปลี่ยนไปใช้นามสกุลภรรยา เป็นต้น

ไม่ต้องสงสัยว่า อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ย่อมได้รับอิทธิพลจากบริบททางสังคมดังกล่าว รวมทั้งกระแสวิชาการแนวมาร์กซิสต์เห็นได้จากการร่วมสอนในกระบวนวิชาที่กล่าวถึงทฤษฎีมาร์กซิสต์ เมื่อเริ่มมาทำงานสอนในระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สตรีนิยมในสังคมไทย: การเคลื่อนไหวในทศวรรษ 2500 – 2530

จิตร ภูมิศักดิ์ ถือเป็นนักวิชาการแนวมาร์กซิสต์รุ่นแรก ๆ ที่มีความสำคัญในการ

² วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์. (2545). พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตครอบครัว และบทบาททางเพศสภาพของผู้หญิงอิวเมียน (เย้า) ภายใต้ผลกระทบของการพัฒนา. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วิเศษ สุจินทร์. (2544). การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชนจังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

หยิบยกปัญหา “สตรีไทย” (สุรเชษฐ์ สุขลาภกิจ, 2558: IV) โดยใช้มุมมองแบบมาร์กซิสต์ (Engels) ในการศึกษาผู้หญิง และงานเขียนใน พ.ศ. 2500 ของเขาเรื่อง “อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย” ก็ได้รับการเผยแพร่ใน พ.ศ. 2518 อันเป็นช่วงการเคลื่อนไหวทางการเมือง พ.ศ. 2516 – 2519

สุชีลา ตันชัยนันท์ (2558) อรรถาธิบายว่า จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ชี้ให้เห็นถึง “ชีวิตที่ขมขื่นของผู้หญิงทั้งชนชั้นสูง และสามัญชน” ภายใต้ระบบศักดินาที่ “เหยียบย่ำ และลดคุณค่าของผู้หญิงให้เป็นเพียงวัตถุบำบัดความใคร่ และเป็นเพียงทาสรับใช้ที่เชื่อสัจย์...” เมื่อก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยมผู้หญิงก็ยังไม่ได้มีฐานะดีกว่าอดีต “ผู้หญิงในชนบท...กลายเป็นแรงงานราคาถูก ที่นายทุนเอาเปรียบ...และทางเลือกที่พอมีบ้าง...ก็คือการเข้าสู่อาชีพโสเภณี” (อ้างใน สุชีลา ตันชัยนันท์, 2558: 19)

สุชีลา หยิบยกบทกวีของ จิตร ภูมิศักดิ์ (ใช้นามปากกา “ศรีนาคร”) ที่ขึ้นต้นด้วยการตั้งคำถามว่า

“สหายเอ๋ย

วานเฉลยว่าสตรีสวยที่ไหน”

และ จิตร ภูมิศักดิ์ ก็ตอบคำถามนี้เองว่า

“สตรีเอ๋ย

คำเฉลยต่อไปนี่เข้าที่ไหม

สวยเพราะทำงานแข็งกร้านแกร่งไกร

เพื่อช่วยมวลชนไทยที่มีอดมน

...

...

สวยเพราะเป็นท้าวหน้าขาหรือช้าย

เทียมเท่าชาย...เชิดความรักในศักดิ์ศรี

ใช้เขว่นชีพไว้กับผัวชั่วตัวปี

ใช้ความสามารถที่มีกอบกิจกรรม

...

...

เธอจักสวยเพราะคำนึง ซึ่งในสิทธิ์

ที่ควรมีเสมอมิตรทุกแห่งหน

สิทธิ์...หะหา...จงเธอปองสิทธิ์ของตน

เพื่อเธอสวยเหมือนชนใช้เฉลย”

(อ้างใน สุชีลา ตันชัยนันท์, 2558: 8 – 9)

การเคลื่อนไหวช่วง พ.ศ.2516 – 2519 ได้มีการหยิบประเด็นเรื่องสิทธิสตรีผ่านผลงานของ จิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่ง จิรนันท์ พิตรปรีชา หนึ่งในแกนนำนักศึกษาก็ได้แต่งบทกวี “อหังการของดอกไม้”³ ซึ่งก็น่าจะได้อิทธิพลส่วนหนึ่งมาจากงานของ จิตร ภูมิศักดิ์

แม้การเคลื่อนไหวของขบวนการนิสิตนักศึกษาจะยุติลงใน พ.ศ.2519 หลังการถูกปราบปรามอย่างหนัก แต่ในวงวิชาการในช่วง พ.ศ.2520 – 2530 ก็ยังมีความสนใจประเด็นเรื่องสิทธิสตรี เช่น การอ่านงานกฎหมายตรา 3 ดวง เพื่อสืบค้นประเด็นเรื่อง “สิทธิสตรี” สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งรวมถึงถกประเด็นกันเรื่อง “อ้าแดงเหมือน” กับ “อ้าแดงจั้น” (ดูหัวข้อถัดไป)

กฎหมายตรา 3 ดวง : มุมมองเรื่องรัฐสยามกับการจัดการเพศหญิง

งานของ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา (2558ก) (ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2547) และ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, (2558ข) (ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2534) พูดในประเด็นในเรื่องของกฎหมายหรือบทบาทของรัฐ (ครอบครัว กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล และรัฐทำอย่างไรกับผู้หญิง) ใกล้เคียงกับกรอบคิดของ Engels (ดูหัวข้อถัดไป) โดยกล่าวถึง กฎหมายตรา 3 ดวง ในด้านการควบคุมผู้หญิงโดย สุวดี นำเสนอว่า กฎหมายตราสามดวง ซึ่งเป็นกฎหมายของสยามต้นรัตนโกสินทร์สะท้อนเรื่องเพศภาวะในกฎหมายลักษณะผัวเมีย ระบุว่า ผู้หญิงไม่ได้เป็นผู้มีอิสระ (free agent) และจำเป็นต้องอยู่ภายใต้การปกป้องของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ถ้าเป็นผู้หญิงโสดก็จะอยู่ภายใต้การควบคุมของบิดา มารดา เมื่อแต่งงานออกเรือนไปแล้วอำนาจปกครองของบิดามารดาจะแปรเปลี่ยนไปเป็นอำนาจของคู่สมรส อันได้แก่ สามีนอกจากนี้

“ผู้หญิงยังถูกมองว่าเป็นสมบัติชิ้นหนึ่งในบรรดาทรัพย์สินต่าง ๆ ของผู้ชาย อาทิ ที่ดิน สัตว์เลี้ยง ทรัพย์สินต่าง ๆ บุตร และคนเฒ่าคนแก่ โดยสามีได้รับอนุญาตให้ลงโทษ

³ สตรีมีสองมือ	มันยึดถือเป็นแก่นสาร
เกลียวเอ็นจักเป็นงาน	มิใช่ร้านหลงแพรพรรณ
สตรีมีสองตีน	ไว้ป้ายป็นความไฝ่ฝัน
ยืนหยัดอยู่ร่วมกัน	มิหมายมั่นกินแรงใคร
สตรีมีสองตา	เพื่อเสาะหาชีวิตใหม่
มองโลกอย่างกว้างไกล	มิใช่คอยข่ม้อยชวน
สตรีมีดวงใจ	เป็นดวงไฟไม่ผันผวน
สร้างสมพลังมวล	ด้วยเธอล้วนก็คือคน
...	

(ดู จิรนันท์ พิตรปรีชา, 2552: 56-57 (ตีพิมพ์ครั้งแรก 2516))

ทางกายแก่ภรรยาได้ นอกจากนี้กฎหมายยังสะท้อนสภาวะสองมาตรฐานในเรื่องเพศ ด้วยการยอมรับระบบหลายเมีย ในทางกลับกัน กฎหมายบังคับว่า “หญิงไม่ควรยอมให้ชายมากกว่าหนึ่งคนถูกเนื้อต้องตัว” การลงโทษผู้หญิงที่มีชู้จึงมีความรุนแรง”

“นอกจากนี้กฎหมายยังถือว่าแรงงานชายมีความสำคัญมากกว่าแรงงานหญิง ดังจะพบว่าในกรณีที่เกิดการหย่าร้างนั้นกฎหมายให้ความสำคัญต่อแนวคิดเรื่อง “ชายหาบ เมียคอน” โดยฝ่ายชายจะได้รับสินสมรสจำนวนสองในสาม ส่วนฝ่ายหญิงจะได้รับหนึ่งในสาม” (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2558ก: 40)

อย่างไรก็ตาม “ผู้หญิงไทย เช่นเดียวกับผู้หญิงในสังคมพุทธเถรวาทอื่น ๆ เช่น ศรีลังกา และพม่า นั้น มีสิทธิอย่างเต็มที่ในทรัพย์สิน การแต่งงาน การสืบมรดก รวมทั้งสิทธิในการหย่าร้าง” นอกจากนี้ยังมีชนนารีอเมริกัน ชื่อ ดร.สมิธ เคยเขียนไว้ว่า “ภรรยาชาวสยามเป็นผู้ดูแลจัดการทรัพย์สินของครัวเรือนทั้งหมดทั้งในส่วนที่เป็นสินเดิม และสินสมรส” (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2558ก: 42) แสดงให้เห็นในทางปฏิบัติ ผู้หญิงชั้นกลาง และสูงบางคนสามารถสร้างพื้นที่อำนาจในการจัดการครัวเรือน และทรัพย์สิน

อำแดงเหมือน และอำแดงจั่น และการเรียกร้อง “สิทธิสตรี”?

อำแดงเหมือน และอำแดงจั่นเป็นผู้หญิง 2 คน ซึ่งมีชีวิตอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งเรื่องราวของพวกเธอ ถูกนำมากล่าวขวัญถึงในช่วงการวิพากษ์สิทธิสตรีในประเทศไทยในทศวรรษ 2520

สุชีลา ตันชัยนันท์ (2558: 28) เขียนถึงพวกเธอไว้ว่า :-

“อำแดงเหมือนเรียกร้องสิทธิที่จะเลือกคู่ครองตามที่ตนปรารถนา ส่วนอำแดงจั่นเรียกร้องสิทธิที่จะเป็นเจ้าของเนื้อตัวร่างกายเพื่อไม่ให้ถูกขายไปเป็นทาส การต่อสู้ของผู้หญิงทั้งสองคน ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความไม่เป็นธรรมที่ผู้หญิงได้รับในสมัยนั้น โดยทรงโปรดให้มีการแก้ไขกฎหมายลักพา เมื่อปี 2408 ซึ่งให้สิทธิในการเลือกคู่แก่ฝ่ายหญิง รวมทั้งกฎหมายที่ให้สามี และบิดามารดา ขายภรรยา และบุตรได้ เมื่อฝ่ายหลังยินยอมเท่านั้น”

สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา (2558ข) มองว่า การติดต่อกับประเทศตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 ทำให้รัชกาลที่ 4 ทรงมีมุมมองที่เปิดกว้างมากขึ้นต่อ “สิทธิสตรี” และเมื่อถึง

รัชกาลที่ 5 พ.ศ.2417 มีขัณนาริระตะวันตกได้ก่อตั้งโรงเรียน “กุลสตรวิงหลัง” พ.ศ. “2423” พระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี ทรงสนับสนุนให้ตั้ง “โรงสกูลสุนันทาลัย” (ปิดตัวลงใน พ.ศ.2445 และ พ.ศ.2446 จึงมีการจัดตั้งโรงเรียนราชินี) (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2558ข: 117-119) แต่กระนั้นการศึกษาที่ยังค่อนข้างจำกัดอยู่ในกลุ่มกุลธิดาชั้นสูงและกลาง ผู้หญิงระดับล่าง หากจะทำงานนอกบ้านก็มักจะเป็นแค่แม่ค้าในตลาดหรือหญิงรับใช้ (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2558ข: 124)

กล่าวโดยสรุป ก็คือ สังคมไทยในทศวรรษ 2500 – 2530 เป็นต้นมา มีการตระหนักถึง “ปัญหา” ความไม่เท่าเทียมของเพศหญิง โดยการรื้อฟื้นงานวิเคราะห์ของผู้หญิงในสังคม คักดินของ จิตร ภูมิศักดิ์ และงานศึกษาสถานภาพทางประวัติศาสตร์ของผู้หญิง เช่น จากในกฎหมายตราสามดวง

3. บริบททางวิชาการจากนักวิชาการตะวันตก

อิทธิพลมาร์กซิสต์ : “กำเนิดครอบครัว กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล และรัฐ” หรือ สังคมที่ “ชายเป็นใหญ่” ของ Engels

หนังสือของ Engels (1884) *The Origin of the Family, Private Property and the State* (กำเนิดครอบครัว ทรัพย์สินส่วนบุคคล และรัฐ) ซึ่งถูกลาปลายประดิษฐ์ (2524) นำมาแปลเป็นภาษาไทยในชื่อว่า *กำเนิดครอบครัวของมนุษยชาติ ระเบียบสังคมของมนุษย์* นับว่าเป็นงานเขียนมาร์กซิสต์ ที่ตะปะระเด็นไปถึงสิทธิสตรี และการจัดระเบียบสังคม ที่มีอิทธิพลต่อนักสตรีนิยมตะวันตกสายมาร์กซิสต์ในทศวรรษ 1970⁴

ในคำนำฉบับแปลภาษาไทยของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ (2524: 25-29) อธิบายว่าในการเขียน *The Origin of the Family* นั้น Engels ได้รับอิทธิพลจากงานของ Lewis H. Morgan (1877) เรื่อง *Ancient Society* ที่เกี่ยวกับประเพณีการสืบสายทางมารดา ซึ่งศึกษาจากระบบญาติวงศ์ของชนเผ่าอินเดียนแดงในสหรัฐอเมริกา งานอีกส่วนหนึ่งที่ Engels ให้ความสำคัญคือ ข้อเขียนของ Bachofen (1861)⁵ เกี่ยวกับกำเนิดของสิทธิทางมารดา ซึ่ง

⁴ สาเหตุที่มั่นใจว่า หนังสือเล่มนี้มีอิทธิพลต่อแนวความคิดของ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ เพราะ ว่าเคยเห็นปรากฏอยู่ใน Reading List ตอนที่ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ อาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์ และอาจารย์รัฐดิพร วินิจฉัยกุล สอนนักศึกษาในระดับปริญญาตรี วิชาทฤษฎีตั้งแต่ช่วง ทศวรรษ 2520 และในฉบับตีพิมพ์ พ.ศ. 2521 มีคำนำที่เขียนโดย อาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์ และหนังสือ Engels เองก็น่าจะมีอิทธิพลต่อ จิตร ภูมิศักดิ์ ด้วยหรือไม่? เพราะโดยจริงแล้ว งานแปล ขึ้นนี้ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ตีพิมพ์เป็นตอน ๆ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2497-2498 ในนิตยสารปิยะมิตร รายสัปดาห์ (ดู อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2521: 3)

⁵ Bachofen, Johann Jakob. (1861). *Das Mutterrecht* (The mother right). Stuttgart.

Bachofen ตั้งข้อเสนอมว่า แต่เดิมมนุษย์สมสู่อย่าง “ส่าส่อน” ทำให้ไม่มีใครทราบแน่นอนว่าบุตรที่เกิดขึ้นเป็นของชายใด แต่ความชัดเจนว่า ใครเป็นแม่อยู่ที่สตรีที่เป็นผู้ให้กำเนิดบุตร “สตรีจึงเป็นผู้มีอำนาจอยู่สุดในการปกครอง” เพราะฉะนั้น “การเปลี่ยนแปลงรูปการสมรส มาสู่แบบผัวเดียวเมียเดียว (monogamy) ซึ่งกำหนดว่าสตรีจะต้องตกเป็นของชายแต่ผู้เดียวนั้น นับว่าเป็นการละเมิดบัญญัติทางศาสนาของยุคดึกดำบรรพ์” การเสนอแนวความคิดเรื่องสิทธิทางมรดกเช่นนี้ จึงถือเป็นการท้าทายปิตาธิปไตย (กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2524: 25-26)

เห็นได้ว่า กระแสในปี ค.ศ.1860-1870 เริ่มมีงานที่พูดถึงสิทธิทางมรดก ในช่วงเวลาซึ่งเราอาจกล่าวได้ว่าเป็นสังคมแบบปิตาธิปไตยในตะวันตก ดังนั้น การที่มีนักวิชาการบางคนเสนออีกแนวความคิดที่ว่าสังคมในอดีตมีการจัดระเบียบแบบมาตาธิปไตย จึงเป็นการฉีกกระแสการอธิบายที่แตกต่างออกไปเพื่อตั้งคำถามกับอำนาจแบบปิตาธิปไตย

เช่นเดียวกับ Bachofen มอร์แกนในหนังสือ Ancient Society เชื่อว่า ใน “ยุคดึกดำบรรพ์” มนุษย์สามารถมีเพศสัมพันธ์กันอย่างอิสระ สมาชิกที่เกิดมาใหม่จึงรู้จักเฉพาะมารดาของเขา ดังนั้นเขาจึงเกิดขึ้นมาอยู่ในสายตระกูลทางมารดาอันเป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคม (social relations) ของสังคมปฐมภูมิ

เมื่อเริ่มเกิดสังคมทาส (เช่น ในสังคมกรีกโบราณ อันเป็นสังคมแบบรัฐ) กรอบคิดเรื่อง “กรรมสิทธิ์” เริ่มมีความสำคัญมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็เริ่มเกิด “ครอบครัวคู่” (pairing family) กล่าวคือ ชาย และหญิงอยู่ด้วยกันระยะหนึ่ง แต่ถ้าไม่ต้องการจะอยู่ด้วยกันต่อไปก็สามารถไปหาคู่อื่นใหม่ได้ โดยไม่ต้องมีกฎหมายผูกมัด จนกระทั่งมาถึงในรูปแบบของสังคมสมัยโรมันอันเป็นสังคมแบบรัฐที่เริ่มจะมีการออกกฎหมายครอบครัวขึ้น ซึ่ง Engels เห็นพ้องว่ามันเริ่มคลี่คลายมาสู่ ครอบครัวพ่อบ้าน (patriarchal family) หรือ “**ปิตาธิปไตย**” **ที่ชายเป็นใหญ่**จากสมรสกันอย่างหลวม ๆ มาเป็นการสมรสที่ผูกพันกันถาวรมากขึ้น เริ่มจะมีทรัพย์สินสมบัติ เมื่อแยกตัวกันออกไปก็จะมีทรัพย์สินสมบัติกัน ซึ่งเห็นได้ชัดว่ากฎหมายครอบครัวโรมันก็จะมีประเด็นเรื่องทรัพย์สินสมบัติเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

พัฒนาการขั้นต่อไปก็คือ ครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียว (Monogamian family) ซึ่งมีกฎหมายรับรอง โดยฝ่ายชายต้องการให้มรดกของเขาตกทอดแก่บุตร

มองดูเผิน ๆ เหมือน Monogamy คือ การสมรสผัวเดียวเมียเดียว จะเป็นสิ่งที่ดี เพราะผู้ชายก็ไม่ต้องไปหาเสกหาเลยกับผู้หญิงอื่น ผู้หญิงก็มีสามีคนเดียว แต่ Engels บอกว่าจริง ๆ แล้วไม่ได้เป็นอย่างนั้น “แม้กฎหมายเขียนไว้แต่ในทางปฏิบัติผู้ชายก็ไปหาเสกหาเลยได้ ฝ่ายสามีเท่านั้นที่จะบอกร้างการสมรส และขับไล่ใส่สงกรยาไปได้, ผู้ชายมีสิทธิใน

การนอกใจภรรยา” (กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2524: 105-107)

“เมื่อได้ศึกษาถึงกำเนิดการสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียวตามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์แล้ว (...) เราจะเห็นว่า ความคิดที่จะเลิกล้างการมีเมียมาก ไม่เคยมีอยู่ในการสมรสแบบนั้นเลย” (แปลโดย กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2524: 114)

อย่างไรก็ตาม Engels เชื่อว่า แม้โรมันจะอยู่ใต้กฎหมาย Monogamy ผู้หญิงยังมีสิทธิ์อยู่บ้าง โดยเฉพาะผู้หญิงที่อยู่ในฐานะที่สูง “สตรีโรมันมีอิสระ และได้รับความยกย่องนับถือมากกว่าสตรีกรีก” (แปลโดย กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2524: 121)

Engels น่าจะเป็นนักวิชาการคนแรกในศตวรรษที่ 19 ในยุโรปที่ให้ความสำคัญกับ “ความรัก” หรือ “ความพิศवास” เขามองว่า แม้จะมีเรื่องความโรมแมนติกของยุโรปสมัยยุคอัศวินเรื่องอำนาจ แต่มันไม่ใช่ความรักซึ่งมีความเชื่อสัตย์ต่อกัน พุดง่าย ๆ ก็คือ อัศวินก็มักไปชอบผู้หญิงที่เขามีผัวแล้ว การที่มีความสามารถจูงใจผู้หญิงที่มีผัวแล้วให้มาชอบเราได้ ถือเป็นชัยชนะอีกอย่างหนึ่ง มองเผิน ๆ แลดูว่าเป็นความโรมแมนติก แต่ที่จริงเป็นการหาความตื่นเต้นจากเพศสัมพันธ์ เพราะฉะนั้น Engels จึงประณามตรงนี้ เพราะเขาคิดว่ามันต่างจาก Conjugal love ซึ่งเป็นความรักแบบเป็นการเชื่อสัตย์ต่อกันของคนสองคนซึ่งควรจะเป็นเป้าหมายหลักของการสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียว

Engels วิเคราะห์การสมรสของพวก “นายทุน” (Bourgeois) แห่งยุค “ปัจจุบัน” (ศตวรรษที่ 19) ในแบบคาทอลิกว่า แม้จะเป็นผัวเดียวเมียเดียว แต่ก็ต้องอยู่บนหลักการที่พ่อแม่จัดการให้ ส่วนการสมรสในลัทธิโปรเตสแตนต์เปิดกว้างกว่าก็คือ ถ้าอยู่ในตระกูลที่มีฐานะก็อาจจะแสวงหาสตรีที่จะมาเป็นภรรยาเองได้ แต่ก็มีข้อเรียกร้องจากบิดามารดาว่าต้องมาจากชนชั้นเดียวกับตน

“บุตรของสกุลกรรมพีได้รับการผ่อนผันตามควร ให้แสวงหาภรรยาจากสตรีในชนชั้นเดียวกับเขา” (แปลโดย กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2524: 126)

การแต่งงานที่ไม่ได้อยู่บนความรัก แต่อยู่บนเหตุผลทางเศรษฐกิจของชนชั้นกรรมพี ทำให้อาจมองได้ว่า

ภรรยา... “ไม่ได้เอาเนื้อตัวของเธอ ออกขายหรือรับจ้างเป็นคราว ๆ แต่เธอได้

ชายตัว (เป็น?) ถึงทาสชายผู้สามี่ไปตลอดชีวิตของเธอที่เดียว”

เปรียบเทียบกับครอบครัวกรมาซีฟ Engels มองว่า

“ผู้หญิงที่สังกัดชนชั้นนี้ มีความเสมอภาค และความอิสระกว้างขวางกว่าท่าน
สุภาพสตรีแห่งชนชั้นกรรมพีหรือชนชั้นปกครอง” (แปลโดย กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2524:
129)

ทั้งนี้ เพราะในความเห็นของ Engels

“พวกชนกรมาซีฟ เป็นพวกหาเข้ากินค่า และปราศจากทรัพย์สิน อันเป็นบ่อเกิด
แห่งอำนาจของผู้ชาย” (แปลโดย กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2524: 128)

อย่างไรก็ตาม แม้ชนชั้นกรมาซีฟสตรีอาจจะได้รับความเสมอภาคมากกว่า (ใน
ความไม่มีทรัพย์สินของพวกเขา) (แต่) “ผู้ชายอาจแสดงความกตขี้บงคับผู้หญิงโดยการใช้
กำลังกาย และด้วยจิตใจอันเหี้ยมโหดของเขา” (แปลโดย กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2524: 128)

เห็นได้ชัดว่าประเด็นข้อเสนอของ Engels ค่อนไปทางดูถูกเหยียดหยามสถาบัน
การสมรสในสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ (ซึ่งได้รับอิทธิพลกฎหมายครอบครัวมาจากกฎหมาย
ครอบครัวของโรมันโบราณ) ผู้หญิงชนชั้นกลางในความเห็นของเขาถูกจำกัดสถาบัน
การสมรสที่ผู้ชาย (ชั้นกลาง) ผูกขาดอำนาจ และความเป็นใหญ่ในแบบ “บิดาธิปไตย”

ในบท Introduction ของหนังสือ *Ancient Society* ของ Morgan ฉบับตีพิมพ์
ค.ศ. 1964 นักมานุษยวิทยาที่ชื่อ White (1964 : xxxiii) ตั้งคำถามว่า ทำไม Marx และ
Engels ถึงเอาแนวคิด *Ancient Society* ของ Morgan มาใช้ และตอบเองว่า Engels อธิบาย
ตอนที่พิมพ์ *The Origin of the Family* ฉบับแรก (1884) ว่า Morgan ได้นำเสนอกรอบ
คิดประวัติศาสตร์วิวัฒนิยม⁶ โกล่เคียงกับที่ริเริ่มโดยมาร์กซ์ตั้งแต่ 40 ปีที่แล้ว (“discovered
anew that materialistic conception of history, originated by Marx forty year
ago”) เพราะฉะนั้นมันจึงมีความใกล้เคียงกับแนวความคิดของมาร์กซ์ที่มองพัฒนาการของ
ประวัติศาสตร์ ในแนวการคลี่คลายของประวัติศาสตร์เชิงวิวัฒนิยม

⁶ หมายถึงการที่ Morgan อธิบาย วิวัฒนาการของเทคโนโลยีของชนเผ่าบุพกาล เช่น การใช้ธนู การใช้
ไฟ ฯลฯ ซึ่งเพิ่มพลังในการผลิตภายในสังคมบุพกาล

ความสำคัญอีกประการหนึ่งของ *Ancient Society* ก็คือ การอธิบายพัฒนาการของรูปแบบสังคมในอดีตที่เราเรียกว่า “primitive society” หรือสังคมปฐมภูมิ ซึ่งเครือญาติ (kinship relations) มีความสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และกระบวนการการผลิต แต่พอมาถึง modern society หรือสังคมสมัยใหม่ การจัดระเบียบสังคมไปอยู่ที่ property relations หรือความสัมพันธ์เชิงทรัพย์สิน⁷

กล่าวโดยสรุปก็คือ หนังสือ *The Origin of the Family, Private Property and the State* ของ Engels (1884) (ซึ่งรับอิทธิพลจากงานเขียน *Ancient Society* ของ Morgan) มองความสำคัญของสตรีผู้เป็นมารดาในสังคมก่อนรัฐ ที่สตรีมิใช่ทาสเชลยทางการมารณ หากแต่เป็นผู้ได้รับการยกย่องในสถานภาพความเป็นมารดาของเธอ

รัฐก่อนทุนนิยม เช่น กรีก และโรมัน ได้ลดทอนความสัมพันธ์ของเพศหญิง ให้อยู่ภายใต้กฎหมายครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียว แตมิได้เป็นผัวเดียวเมียเดียวแบบเท่าเทียมกันอย่างแท้จริง แต่เป็นการจำนผู้หญิงให้อยู่ในระบบผัวเดียวที่ชายเป็นใหญ่

กฎหมายครอบครัวก่อนทุนนิยม ยังผูกโยงกับความสัมพันธ์เชิงทรัพย์สิน (property relations) ที่มีรัฐแบบปิตาธิปไตย เขียนกฎหมายที่เอื้อประโยชน์ต่อเพศชาย และกฎหมายครอบครัวในตัวแบบปิตาธิปไตยเช่นนี้ก็ได้ถูกใช้มาเป็นพื้นฐานในกฎหมายครอบครัวในยุคนิยม ที่จำกัดกรอบการเคลื่อนไหวของผู้หญิงที่เป็นภรรยา หนังสือของ Engels จึงโจมตีทั้งทุนนิยม และทั้งปิตาธิปไตยอันเป็นแนวทางและเป้าหมายที่อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ก็โจมตีเช่นกัน

งานวิชาการ : ภายใต้กระแสการเคลื่อนไหวของสตรีนิยมในซีกโลกตะวันตก: ทศวรรษ 2510

ในช่วงปลายทศวรรษ 1960-1970 (พ.ศ.2503-2513) เป็นช่วงการเคลื่อนไหวของสตรีนิยมในซีกโลกตะวันตก ที่เรียกกันว่าเป็นคลื่นลูกที่ 2 (คลื่นลูกที่ 1 คือ การเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิเท่าเทียมที่จะได้เลือกตั้ง ซึ่งเกิดขึ้นในปลายศตวรรษที่ 19)⁸

⁷ มาร์กซอธิบาย property relations ในระดับมหภาค โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการผลิต และความสัมพันธ์ในการผลิตนายทุนซึ่งควบคุมทรัพย์สินกับกรรมกรผู้ที่ไม่มีทรัพย์สิน แต่ในขณะเดียวกันถ้าเรามองในระดับจุลภาคเราจะเห็นความสำคัญของ property relations ว่า พออยู่ในระดับครอบครัวเพศชายมักจะควบคุมบงการทรัพย์สินของครอบครัว จะมีการแบ่งทรัพย์สินกันระหว่างสามีกับภรรยา เฉพาะเมื่อตอนจะต้องหย่าร้างกันเท่านั้น

⁸ ผู้หญิงไทยได้รับสิทธิในการเลือกตั้ง และรับเลือกตั้งเท่าเทียมกับผู้ชาย ตั้งแต่มีการเลือกตั้ง หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 (ดู สุชีลา ตันชัยนันท์, 2558: 19)

การเคลื่อนไหวคลั่งลูกที่ 2 นี้ ถือเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อ “ปลดปล่อย” ผู้หญิงจากการได้รับการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมกับผู้ชาย ทั้งภายในบ้าน และในที่ทำงาน เป็นการเคลื่อนไหวที่ต้องการยกระดับจิตสำนึกของผู้หญิงให้แลเห็นความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศ

กรณีการประท้วงการประกวดมิสอเมริกา ในปี ค.ศ.1968 (พ.ศ.2511) ตั้งคำถามว่าทำไมผู้หญิงต้องไปนุ่งน้อยห่มน้อยโชว์เรือนร่างให้คนอื่นดูหรือทำไมต้องงามตามอย่างที่สังคมกำหนด ก็เป็นการตั้งคำถามที่สำคัญที่เกี่ยวกับประเด็นเรื่องเรือนร่าง และวาทกรรมเกี่ยวกับ “ความงามของผู้หญิงที่ผู้ชายเป็นฝ่ายกำหนด”

หนังสือของ Betty Friedan (1963) (พ.ศ.2506) *The Feminine Mystique* กล่าวถึง “ปัญหาที่ไม่มีชื่อ” (The problem that has no name) อันได้แก่ สิ่งที่เราเจออยู่ในชีวิตประจำวันที่ผู้ชายมักจะเป็นผู้นำ เป็นผู้ตัดสินใจ ในขณะที่ผู้หญิงต้องทำตาม เป็นประเด็นที่เราควรตั้งให้เป็นคำถาม ซึ่งคำถามที่เกิดขึ้นเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกเป็น Activism ของการเคลื่อนไหวสตรีนิยมในต่างประเทศ

บทความของ Carol Hanisch ที่ชื่อว่า “The Personal is Political” (1970) (พ.ศ.2513) ชี้ให้เห็นปัญหาที่ดูเหมือนเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น การที่ผู้หญิงต้องทำงานบ้าน (โดยผู้ชายไม่ทำอะไรเลย) เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่สำคัญ

งานสตรีนิยมในช่วงคลั่งลูกที่สอง (1970) เหล่านี้ นอกเหนือจากเป็นการท้าทายปิตาธิปไตยแล้ว ยังให้ความสำคัญกับ “การประกอบสร้างความเป็นผู้หญิง” ที่ถูกซึมซับเข้ามาในตัวตนของผู้หญิงเองกลายเป็น “วาทกรรม” ที่กักขังผู้หญิงไว้ให้อยู่ใน “กรอบ” ที่สังคมคิดว่าเหมาะสม ซึ่งงานแนว “วาทกรรม” ที่มองเพศสภาพเป็น “สิ่งสร้างทางสังคม” นี้ จะเห็นว่ามื่ออิทธิพลต่องานเขียนของ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ เป็นอย่างมาก หลัง พ.ศ.2544 (ดูเช่น ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2545: 69-74 (ตีพิมพ์ครั้งแรก เมษายน 2544) “วาทกรรม” ความสวย)

ในขณะที่งานเขียนเกี่ยวกับ “วาทกรรม” ทางเพศสภาพ อาจถูกจัดประเภทให้เป็นงานเขียนในแนวหลังโครงสร้างนิยม (post - structuralism) แต่งานเขียนแนวสตรีนิยมนั้น ก็ยังมีความแตกต่างอีกหลากหลายแนว เช่น แนวเสรีนิยม แนวสังคมนิยม แนวมาร์กซิสต์ ฯลฯ ซึ่ง อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ก็ได้เคยทบทวนแนวความคิดที่แตกต่างกันเหล่านี้ เช่น **แนวเสรีนิยม** เชื่อมมั่นในระบอบประชาธิปไตยเสรี ซึ่งต้องการเรียกร้องความเท่าเทียมกับเพศชายให้กับสตรี **แนวสังคมนิยม** ไม่เห็นด้วยกับทุนนิยม ซึ่ง “อ้างการแข่งขันเสรีเป็นพระเจ้าร่วมกับสังคมนิยมเป็นใหญ่ กดขี่สตรีตีผู้หญิง รวากับผู้หญิงเป็นอีกชนชั้นหนึ่ง” **แนวมาร์กซิสต์** ซึ่งให้ความสำคัญกับความไม่เป็นธรรมชาติในกระบวนการการผลิต (production) ในสถานที่

ทำงาน และการผลิตซ้ำ (reproduction) ในครัวเรือน (คือการดูแลบ้านช่องครอบครัว (ซึ่งไม่ได้เงินเดือน/ค่าตอบแทน) เพื่อสามารถทำให้สมาชิกในครัวเรือน (เพศชาย) สามารถออกไปทำงานมีรายได้เป็นของตัวเอง) (ดู ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2545ค: 86-88)

นอกเหนือจากการวิพากษ์วาทกรรมเกี่ยวกับเพศสถานะ เราได้เห็นการวิพากษ์โครงสร้างสังคม และความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบ “ปิตาธิปไตย” ของ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ อีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นในกระบวนการการผลิตในที่ทำงาน และการผลิตซ้ำในบ้าน การพูดถึงการจำกัดผู้หญิงให้อยู่ในพื้นที่ครัวเรือน (domestic sphere)

กล่าวโดยสรุป ก็คือ สตรีนิยมไม่ว่าจะเป็นแนวเท่าเทียมแบบเสรีนิยม แนววิพากษ์ทุนนิยม (แบบสังคมนิยม – มาร์กซิสม์) และแนววาทกรรมเพื่อปลุกจิตสำนึก ล้วนมีอิทธิพลต่อการประกอบสร้างมุมมองด้านสตรีนิยมของ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ทั้งสิ้น

Whelehan (1996: 83) ชี้ประเด็นให้เห็นความเชื่อมโยงของงาน The Origin of the Family ของ Engels (1884) กับงานแนว radical feminism ของ Kate Millet (1977) กล่าวคือ การโจมตี “ปิตาธิปไตย” ซึ่ง Millet ได้รับอิทธิพลมาจาก Engels ซึ่งทำให้สามารถมองประเด็นการกดขี่ผู้หญิงไล่มาตั้งแต่ระดับเล็กสุดในครัวเรือน จนกระทั่งถึงระดับมหภาคอันเป็นโครงสร้างสังคมภายใต้กรอบพื้นที่แห่งอำนาจรัฐ

เราจะเห็นการ “ไล่ระดับ” การวิเคราะห์ “ปิตาธิปไตย” ระดับเล็กสุด เช่น ครัวเรือนถึงระดับมหภาคในโครงสร้างอำนาจรัฐ ได้ในมุมมองของ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ เช่นกัน

งานศึกษาทางมานุษยวิทยาของผู้หญิง “ชนเผ่า” และ “ชาวบ้าน” Jane Hanks และ Andrew Turton : 1960 - 1970

นอกเหนือจากสตรีนิยมตะวันตก อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ยังได้รับอิทธิพลการให้ความสนใจกับ “ชาวบ้าน” ในมุมมองแบบมานุษยวิทยาอีกด้วย

Jane Hanks เป็นนักมานุษยวิทยาที่เคยร่วมงานอยู่ในทีมศึกษาบางชั้นของกลุ่มนักมานุษยวิทยามหาวิทยาลัยคอร์เนล ซึ่งมีความสนใจในการศึกษาสตรี และโภชนาการของสตรี และมีส่วนร่วมในงานวิจัยชนเผ่าในพื้นที่สูงของไทยอีกด้วย อาจกล่าวได้ว่า เธอเป็นนักมานุษยวิทยาผู้หญิงที่สนใจทำงานภาคสนามเกี่ยวกับผู้หญิงคนแรก ๆ คนหนึ่ง แม้งานของเธอจะไม่ใช่ที่รู้จักมากนัก เนื่องจากเป็นบทความสั้น ๆ และตีพิมพ์รวมเล่มในรูปของบทความวิจัยภาคสนาม (Data paper) ในทศวรรษ 1960

อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ น่าจะมีความคุ้นเคยกับงานศึกษาของ Jane Hanks

เป็นอย่างดี และยังคงจัดงานครบรอบชาตกาล 100 ปีของเธอ ซึ่งผู้เขียนเคยมีโอกาสร่วม เสนอการทบทวนงานเขียนของเธอในงานสัมมนาดังกล่าว ในปี พ.ศ. 2551

ในบทความเรื่อง “*Maternity and Its Rituals in Bang Chan*” Jane Hanks (1963) กล่าวว่า ในชนบทไทยภาคกลางผู้หญิงทำงานในภาคเกษตรเท่ากับผู้ชาย ผู้หญิงบางคนก็ไม่จำเป็นต้องแต่งงาน ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงใหม่ ๆ มีผู้หญิงที่มีฐานะปานกลาง พอมิที่ดินบ้าง และมีบ้านเป็นของตัวเอง สามารถเรียกหลาน ๆ เข้ามาช่วยทำงานได้หรือใช้แรงงานจ้างให้ช่วยทำงาน เพราะฉะนั้น ถ้าสามารถเลี้ยงดูตัวเองได้ในฐานะทางเศรษฐกิจ ก็ไม่จำเป็นต้องมีสามี

ในอีกบทความ คือ “*A Yao Wedding*” ใน *Ethnographic Notes on Northern Thailand* Jane Hanks (1965) พูดถึง Pre-marital sex หรือการมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน (ซึ่งแน่นอนว่าเป็นปัญหาสำคัญของผู้หญิงชนชั้นกลาง เพราะหากท้องขึ้นมา โดยไม่ได้แต่งงาน ก็จะเป็นที่ครหาขึ้นมา) แต่สำหรับผู้หญิงเข้าไม่เป็นปัญหา เพราะถ้าฝ่ายชายที่ทำเธอท้อง ไม่ประสงค์จะแต่งงาน เธอก็สามารถไปแต่งงานกับผู้อื่นได้ โดยไม่ได้ถูกดูถูกว่า “ด้อยค่า” เพราะความสามารถของผู้หญิงคือการผลิตทายาทได้ ไม่ได้อยู่ที่ความบริสุทธิ์ทางเพศ

การที่อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ให้ความสำคัญกับงานศึกษาของ Jane Hanks สะท้อนให้เห็นความสนใจผู้หญิงในกลุ่มชาติพันธุ์หรือประเด็นในเรื่องของผู้หญิงที่อยู่ในสังคมเกษตรกรรม ที่ไม่ใช่ผู้หญิงชนชั้นกลาง

บทความอีกบทความหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ น่าจะ ได้แก่ งานมานุษยวิทยาในภาคเหนือของ Turton, Andrew⁹ (1972) เรื่อง “*Matrilineal Descent Groups and Spirit Cults of the Thai Yuan in Northern Thailand*” กล่าวคือเป็นการศึกษาระบบการสืบสายสกุลในสังคมชาวนาในภาคเหนือ ซึ่งพบว่าจะมีการแต่งผู้ชายเข้าบ้านฝ่ายหญิง บางทีเรียกผู้ชายที่แต่งเข้าไปว่า “ควายงาน” เมื่อแบ่งมรดกก็แบ่งทางสายตระกูลฝ่ายหญิง เพราะผู้ชายเป็นฝ่ายที่เข้ามาแต่ตัว ไม่ได้เหมือนสังคมปิตาธิปไตยแบบจีน ที่แต่งผู้หญิงเข้าบ้านฝ่ายชาย)

งานศึกษาภาคสนามเหล่านี้ แสดงให้เห็นการจัดระเบียบสังคม และเพศสภาพที่แตกต่างออกไป จากการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางเพศสภาพในกลุ่มคนชั้นกลางในสังคมปิตาธิปไตย เป็นการเปิดมุมมองให้เห็นความหลากหลายของความสัมพันธ์ทางสังคม

⁹ ทั้งคู่รู้จักเป็นการส่วนตัว และมีความสนใจร่วมกันด้าน Spirit Cults (เช่น เรื่อง ผีเจ้านาย ของอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์)

วิธีวิทยาแบบมานุษยวิทยาในการศึกษาทศวรรษ 1980

ในปลายยุค 1970 และ 1980 งานมานุษยวิทยาให้ความสนใจกับการนำเสนอ “เรื่องเล่า” ที่นำเสนอเรื่องราวของผู้ถูกศึกษา โดยใช้คำพูดของพวกเขาเองให้สื่อโดยตรงถึงผู้อ่าน

ในทางสตรีศึกษางานศึกษาของ Marjorie Shostak (1990) (First Published 1981) *Nisa: The life and words of a !Kung woman* ถือว่าเป็นงานที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดเล่มหนึ่งในเชิงวิธีวิทยา

Marjorie Shostak ซึ่งได้ทำการศึกษาผู้หญิงเผ่า !Kung ในบอทสวานาในทวีปแอฟริกา พบว่าแม่เธอจะเรียนภาษา !Kung และแม่เธอจะสัมภาษณ์ผู้หญิง !Kung เป็นจำนวนมาก แต่เธอก็ยังไม่เข้าใจผู้หญิง !Kung อย่างแท้จริง จนกระทั่งมาเจอกับ “นิสา” ซึ่งสามารถถ่ายทอดเรื่องราวชีวิตของเธอ ตั้งแต่เป็นเด็กจนโต ถึงอายุประมาณ 50 ปี ซึ่งสะท้อนให้เห็นทั้งบทบาทความเป็นลูกสาว บทบาทความเป็น “ภรรยา” ความรัก ความใฝ่ฝัน และ “แรงปรารถนา” ของเพศหญิง การทิ้งลูกสามิทำร้ายร่างกาย การเลือกที่จะเดินออกมาจากความสัมพันธ์ที่ทำร้ายเธอ ฯลฯ

วิธีวิทยาแบบ “เรื่องเล่า” เช่นนี้ จะปรากฏอยู่ในวิทยานิพนธ์ปริญญาโทหลายชิ้นที่ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ เป็นที่ปรึกษา

4. งานเขียน

ในปี พ.ศ.2545 อาจารย์วีระดา สมสวัสดิ์ ได้รวบรวมงานเขียนของ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ที่ตีพิมพ์ในรูปแบบบทความจากหลากหลายที่มารวมเล่ม ภายใต้ชื่อ **พลวัตสังคมผ่านสายตานักวิชาการไทย : ทกลิปปีฉลาดชาย รมิตานนท์** ซึ่งนอกจากจะรวมบทความด้านสตรีนิยม สตรีศึกษา และเพศสภาพ จำนวน 19 บทความ 136 หน้า ก็ยังมีบทความด้านอื่น ๆ เช่น “วัฒนธรรมการเมือง” “เศรษฐกิจจิตฤติ และความยากจน” “สิ่งแวดล้อม” และ “มานุษยวิทยา” ซึ่งสะท้อนความสนใจที่หลากหลายในการมองสังคมของ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ได้เป็นอย่างดี

ในบทที่ 19 (ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2545) ในนิตยสารอาหารและวัฒนธรรม อาจารย์เขียนถึง “เรา” กับ “เขา” และ “คนอื่น ๆ” และสรุปว่า สังคมไทยและสังคมอื่น ๆ ล้วนเป็นสังคมที่มีความแตกต่างหลากหลาย “ประเด็นสำคัญ คือ สังคมไทยจะต้องมี “เรา” กับ “เขา” และ “คนอื่น ๆ” ดำรงอยู่ควบคู่กันไป จะมีแต่ “เรา” เพียงพวกเดียวย่อมไม่ได้” (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2545: 136)

แม้ “บทที่ 19” “เรา” กับ “เขา” และ “คนอื่นๆ” จะไม่ใช่งานเขียนด้านสตรีศึกษาโดยตรง แต่ก็สะท้อนมุมมองสตรีนิยมในยุคที่ Whelehan (1996) โดยเรียกเป็นยุค “Post – feminism” ที่ยอมรับความแตกต่างหลากหลายของสตรีนิยมแนวทางต่าง ๆ ที่อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ อรรถาธิบายไว้ในหนังสือรวมบทความดังกล่าวได้เป็นอย่างดี และสะท้อนมุมมองประสบการณ์ที่เปิดกว้างต่อการมอง “สตรีนิยม” ของอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์

งานเขียนด้านสตรีศึกษาที่สำคัญอีกเล่มหนึ่ง คือ งานเขียนเรื่อง “เล่าเรื่องเบื้องต้น สตรีศึกษา สตรีนิยม” ในโอกาส “หกสิบปี” วีระดา สมสวัสดิ์ ผู้ร่วมก่อตั้งศูนย์สตรีศึกษา และ “คูชีวิต” ของ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ พ.ศ. 2555 งานเขียนเล่มนี้มีความยาวทั้งสิ้น 288 หน้า (เฉพาะส่วนเนื้อความมี 266 หน้า)

บทที่ 1 ทบทวนมุมมองเกี่ยวกับ “เพศภาวะ” ตั้งแต่ยุคก่อน พ.ศ. 2500 จากประสบการณ์ในวัยเด็กของตัวเอง ถึงวาทกรรมความแตกต่างระหว่าง “ชาย – หญิง” ในบทที่ 1 อาจารย์กล่าวถึงประสบการณ์ การเติบโตขึ้นมาทั้งกับ “ผู้หญิง” แต่ในขณะเดียวกัน ก็ถูกปลูกฝังค่านิยมแบบชายให้รักษาศักดิ์ศรีของความเป็น “ลูกผู้ชาย” (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2555 : 16) ซึ่งเป็นประสบการณ์ในระดับครอบครัว ในขณะที่เดียวกันอาจารย์ ก็กล่าวถึง “อัตลักษณ์ไทยของรัฐสมัยใหม่” “ยุคจอมพล ป.พิบูลสงคราม” ซึ่งแม้ผู้หญิงจะถูก “ประกอบสร้าง” ให้ “ทันสมัย” แต่ก็มีบทบาทเป็นเพียง “ดอกไม้ของชาติ” (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2555: 8) ผ่านกระบวนการ เช่น ละคร เพลง ภาพยนตร์ รวมทั้ง “การร่ำวง” ที่ได้รับการส่งเสริมเป็นอย่างมาก ซึ่งอาจารย์ก็แสดงให้เห็นว่า กระบวนการประกอบสร้างเหล่านี้ สามารถถูกซึมซับเข้าไปโดยไม่รู้ตัว “เพราะมันสนุก และบางอย่างมันเป็นการย้ำแล้วย้ำอีก เช่น เพลงต่าง ๆ โดยเฉพาะเพลงที่สามารถเอาไปร้องในเวทีร่ำวงได้” (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2555: 9) เป็นการวิเคราะห์ทั้งกระบวนการทำงานของวาทกรรม และทั้งแบ่งปันประสบการณ์ในการถูกประกอบสร้าง “ความเป็นชาย” ในฐานะ “คู่ตรงข้าม” กับ “ความเป็นหญิง” ได้เป็นอย่างดี

บทที่ 2 เป็นการทบทวนแนวคิดสตรีนิยมในตะวันตก โดยนักคิดสตรีนิยมเพศหญิง สำนักต่าง ๆ

บทที่ 3 กล่าวถึง “การเคลื่อนไหว” ของสตรีนิยม ซึ่งต้องการเชื่อมโยงทฤษฎีกับ ปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับจุลภาค คือ ในระดับ “ตัวตน” โดยอ้างถึงประเด็นที่ว่า “ส่วนตัวคือการเมือง” (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2555: 24-125) สะท้อนให้เห็นอิทธิพลจากบทความ “The Personal is Political” ของ Hirsch (1970)

บทที่ 4 กล่าวถึง การวิจัยในแนวสตรีนิยม ที่จะต้องให้ความสำคัญกับการนำประเด็นปัญหาของผู้หญิงให้แสดงออกมาให้เห็นปรากฏชัดเจน:

“...กิจกรรมต่าง ๆ ที่นักสตรีนิยมจะต้องทำ เช่น การตั้งคำถาม การสร้างความรู้ การอธิบาย การทำวิจัย การวิเคราะห์การกดขี่ทางสังคม – การเมือง และการทำให้ผู้หญิงกลายเป็นคนชายขอบ ซึ่งก็คือ งานด้านวิชาการ ตลอดไปจนถึงการเข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการปลดปล่อยผู้หญิง อันเป็นงานด้านการเคลื่อนไหว จำเป็นจะต้องรู้จัก ‘โครงสร้างสังคม’ หรือหากไม่เชื่อในมโนทัศน์เรื่องโครงสร้าง สังคม เศรษฐกิจ การเมือง แต่เลือกใช้ชุดความเชื่อว่าด้วย **พลังอำนาจของวาทกรรม (discourse)** ก็จำเป็นที่นักสตรีนิยม ต้องมีความรู้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับการประกอบสร้างวาทกรรมด้วย **ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า “โครงสร้างสังคม” ก็คือ “โครงสร้างวาทกรรม”** ก็ดี เหล่านี้ ทำให้การกระจายอำนาจอย่างไม่เป็นธรรม และอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ดำเนินต่อไป อย่างยั่งยืนอย่างไรในสังคมนั้น ๆ ณ ช่วงเวลานั้น” (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2555: 238)

งานเขียนปี พ.ศ. 2555 นี้ ถือเป็นงานเขียนที่ตกผลึกด้านสตรีศึกษา เมื่อเปรียบเทียบกับงานปี พ.ศ. 2545 ซึ่งจากข้อความที่ยกมาข้างต้น จะเห็นว่า อาจารย์ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ทั้งโครงสร้างสังคมและโครงสร้างวาทกรรมโครงสร้างที่ที่เคยครอบงำตัวท่านเองตั้งแต่ยังเยาว์วัยในฐานะ “ลูกผู้ชาย” (ดูบทที่ 1)

แม้ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ จะเริ่มศึกษาสตรีนิยมจาก “ปัญหาของผู้หญิง” หากแต่ในขณะเดียวกันเราก็เห็นการสะท้อนย้อนคิดมุมมองจากชาย จากการทบทวนประสบการณ์ของตัวท่านเองในอดีต ทำให้ท่านไม่เพียงแต่นำเสนอให้ปัญหาของผู้หญิงตั้งแต่ระดับจุลภาคถึงระดับโครงสร้างให้เป็นปัญหาที่ต้อง “มองให้เห็น” หากแต่อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ได้แสดงให้เห็นว่าผู้ชายก็ต้องการทบทวนตัวตน และมุมมองของผู้ชายเองอีกด้วย เช่น ที่ท่านทำในบทที่ 1 ในหนังสือปี พ.ศ. 2555 และแสดงให้เห็นจากตัวอย่างจากตัวท่านเอง ว่าสตรีนิยมมิใช่เป็นเพียงเรื่องของ “พวกผู้หญิง”

สรุป

อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ไม่ใช่ผู้ชายคนแรกที่ศึกษา “ปัญหาผู้หญิง” ดังที่เราจะเห็นว่า มีผู้ชายคนอื่น เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์ ซึ่งแปลงานของตัวเองเกิลส์ทีวีพากซ์ “พิตาธิปไตย” ตั้งแต่ พ.ศ. 2497 – 2498 หรือ “จิตร ภูมิศักดิ์” ที่กล่าวถึงการกดขี่ข่มเหง

ผู้หญิงในยุคศักดินา ในงานเขียนตั้งแต่ พ.ศ. 2500

กระแสการเคลื่อนไหวอ่านงานมาร์กซิสต์ในช่วง 2516 – 2519 ในช่วงความไม่สงบทางการเมืองในประเทศไทย ทำให้มีการรื้อฟื้นงานของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ และ จิตร ภูมิศักดิ์ ขึ้นมา อ่านกันอีกครั้งในช่วง 2516 – 2519 ต่อเนื่องมาถึงต้นทศวรรษ 2520 และ 2530 ที่มีการศึกษาความไม่เท่าเทียมของผู้หญิง โดยศึกษาสถานภาพผู้หญิงในประวัติศาสตร์ จากกฎหมายตราสามดวง เช่น งานของ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา (2558ข ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2534) (และ 2558ก ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2547)

สำหรับในตะวันตกเองก็มีการรื้อฟื้นงานของนักวิชาการฝ่ายซ้ายขึ้นมาในช่วงการเคลื่อนไหวสิทธิสตรี (เริ่มจาก ค.ศ. 1968) เช่น การอ่าน และอ้างอิงงานของเอ็งเกิลส์ *The Origin of the Family, Private Property and the State* ซึ่งวิพากษ์ระบบชายเป็นใหญ่ และระบบทุนนิยม ที่ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างขนาดเล็ก เช่น ครอบครัว ซึ่งเป็นงานที่อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ มีความคุ้นเคย ทั้งในฉบับภาษาอังกฤษ และฉบับแปลภาษาไทย โดย กุหลาบ สายประดิษฐ์ (ฉบับตีพิมพ์ พ.ศ. 2521) มี อาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์ เพื่อนสนิทของ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ เป็นผู้เขียนคำนำ)

แต่นอกเหนือจากงานเขียนของผู้อื่น ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นว่า ประสบการณ์การเป็นนักมานุษยวิทยา ที่เน้นเรื่องการศึกษาชาวบ้านที่เป็นคนธรรมดาทั่วไป เป็นบริบททางวิชาการอีกด้านหนึ่งที่หล่อหลอมมุมมองหรือ “ความรู้” ของอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ที่ไม่ได้มองปัญหาผู้หญิง เฉพาะผู้หญิง “ชนชั้นกลาง” แต่มองไปถึงผู้หญิง “ชาวบ้าน” อิทธิพลงานศึกษาเช่นของ Jane Hanks (1963, 1965) ซึ่งศึกษาผู้หญิงชนบทภาคกลาง และศึกษาผู้หญิงเผ่าเย้า เป็นต้นแบบงานศึกษาผู้หญิง “ชาวบ้าน” และ “ชนเผ่า” ที่มีอิทธิพลต่อการคุมวิทยานิพนธ์ปริญญาโทด้านพัฒนาสังคมเกี่ยวกับผู้หญิงของอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์¹⁰

งานเขียนด้านสตรีศึกษาของ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ นอกเหนือจากรวมบทความในปี พ.ศ. 2545 แล้ว ก็คืองานเขียนในปี พ.ศ. 2555 ที่นำเสนอการวิเคราะห์โครงสร้างสังคมไทย และโครงสร้างวาทกรรมชาย - หญิงในสังคมไทย

¹⁰ ดูเช่น วิทยานิพนธ์ปริญญาโทของ วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์. (2545). พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศสภาพของผู้หญิงอีสาน (เย้า) ภายใต้ผลกระทบของการพัฒนา. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. และ วิเศษ สุจินพรัตน์. (2544). การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการประชุมชนจังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บทที่ 1 ในหนังสือปี พ.ศ. 2555 วิเคราะห์โครงสร้างสังคมไทยตอนที่ท่านยังเป็น “เด็กชาย” ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งผู้หญิงถูกประกอบสร้างให้เป็นเพียง “ดอกไม้ของชาติ” ภายใต้วาทกรรม ที่ร้องกันผ่านเพลงร่ำวง ในยุคที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม พยายามสร้างสภาวัฒนธรรมไทยในบริบทการสร้างสังคมไทยเข้าสู่ “ยุคใหม่” อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ แสดงให้เห็น “พลัง” ของวาทกรรมเหล่านี้ ซึ่งซึมซับเข้าไปในตัวตนของแต่ละบุคคลโดยที่เราไม่รู้ตัว แต่กลับมีอิทธิพลต่อการประกอบสร้างตัวตนของเราอย่าง ยิ่งยวด

ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้น โดยยกคำพูดของ อาจารย์วิระดา สมสวัสดิ์ มาอ้างว่า “อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ บอกทุกเวทีว่าตนไม่ใช่ นักสตรีนิยม” ดังนั้นบทความนี้จึงไม่มีความจำเป็นต้องไปเทียบเคียงท่านกับนักสตรีนิยมคนอื่น ๆ ในสังคมไทยหรือ “คุณูปการ” ของท่านต่อวงการสตรีนิยมไทย (ซึ่งมีอยู่เป็นอย่างมากจากจำนวนวิทยานิพนธ์ทางสตรีศึกษาที่ท่านเป็นผู้ควบคุม) แต่ต้องการแสดงให้เห็น “มุมมอง” และ “ประสบการณ์” ของท่านจากบริบททางสังคม และวิชาการร่วมสมัยในช่วงเวลาที่ท่านมีชีวิตอยู่

บรรณานุกรม

- กุหลาบ สายประดิษฐ์. (2524). *กำเนิดครอบครัวของมนุษยชาติ ระเบียบสังคมของมนุษย์*. กรุงเทพฯ: กอเฝ้า.
- จิรนนท์ พิตรปรีชา. (2552). อหังการของดอกไม้. ใน จิรนนท์ พิตรปรีชา, *ใบไม้ที่หายไป : กวีนิพนธ์แห่งชีวิต* (น. 56-57). กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (บก.). (2535). *วิวัฒนาการการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2528). *ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท (Social forestry for rural development)*. กรุงเทพฯ: โครงการศึกษานโยบายสาธารณะ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- _____. (2545ก). สตรีศึกษา. ใน วิระดา สมสวัสดิ์ (บก.), *พลวัตสังคมผ่านสายตานักวิชาการไทย: ทกลีบปีฉลาดชาย รมิตานนท์* (น. 2-6). เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมูลนิธิผู้หญิง กฎหมาย และการพัฒนาชนบท.
- _____. (2545ข). “วาทกรรม” ความสวย”. ใน วิระดา สมสวัสดิ์ (บก.), *พลวัตสังคมผ่านสายตานักวิชาการไทย: ทกลีบปีฉลาดชาย รมิตานนท์* (น. 69-74). เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมูลนิธิผู้หญิง กฎหมาย และการพัฒนาชนบท.
- _____. (2545ค). หญิงค้ำกาม : ปัญหา?...ของใคร?. ใน วิระดา สมสวัสดิ์ (บก.), *พลวัตสังคมผ่านสายตานักวิชาการไทย: ทกลีบปีฉลาดชาย รมิตานนท์* (น. 83-88). เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมูลนิธิผู้หญิง กฎหมาย และการพัฒนาชนบท.
- _____. (2545ง). บทที่ 19 : “เรา” กับ “เขา” และคนอื่น ๆ . ใน วิระดา สมสวัสดิ์ (บก.), *พลวัตสังคมผ่านสายตานักวิชาการไทย: ทกลีบปีฉลาดชาย รมิตานนท์* (น. 134-136). เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมูลนิธิผู้หญิง กฎหมาย และการพัฒนาชนบท.
- _____. (2545จ). *ผีเจ้านาย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- _____. (2545ฉ). *ข้อเขียนว่าด้วยหญิง – ชาย*. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- (2555). *เล่าเรื่องเบื้องต้นสตรีศึกษาศรีนิยม*. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- เบญจพรรณ ชินวัตร, ฉลาดชาย รมิตานนท์ และเบญจวรรณ ทองศิริ. (2535). “วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่าภาคเหนือตอนล่าง”. ใน *เจมส์ค็อกซ์ ปิ่นทอง (บก.), วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า* (น. 111-166). กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. (2539). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ตรีสิน (ซิลค์เวอร์มบุคส์).
- วิระดา สมสวัสดิ์. (2545). อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ และสตรีนิยม. ใน *วิระดา สมสวัสดิ์ (บก.), พลวัตสังคมผ่านสายตานิเวศวิทยาการไทย : ทศสิบปี ฉลาดชาย รมิตานนท์* (น. 7-15). เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมูลนิธิผู้หญิง กฎหมาย และการพัฒนาชนบท.
- วิเศษ สุจินพรัหม. (2544). *การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชนจังหวัดลำพูน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สาขาวิชาการพัฒนาสังคม.
- วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์. (2545). *พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศสภาพของผู้หญิงอิวเมียน (เย้า) ภายใต้ผลกระทบของการพัฒนา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สาขาวิชาการพัฒนาสังคม.
- สุชีลา ตันชัยนันท์. (2558). “ผู้หญิง” ในทัศนะจิตร ภูมิศักดิ์. ใน *สุชีลา ตันชัยนันท์ (บก.), จิตร ภูมิศักดิ์ และวิวาทะเรื่องเพศภาวะในสังคมไทย* (น. 8-37). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ 6 ตุลารำลึก.
- สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2558ก). *การวิเคราะห์เรื่องเพศภาวะในสังคมไทย: มุมมองทางประวัติศาสตร์*. (สุชีลา ตันชัยนันท์และคณะ, แปลและเรียบเรียง). ใน *สุชีลา ตันชัยนันท์ (บก.), จิตร ภูมิศักดิ์ และวิวาทะเรื่องเพศภาวะในสังคมไทย* (น. 38-46). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ 6 ตุลารำลึก.
- (2558ข). *สถานภาพทางสังคมของสตรีไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ*. ใน *สุชีลา ตันชัยนันท์ (บก.), จิตร ภูมิศักดิ์ และวิวาทะเรื่องเพศภาวะในสังคมไทย* (น. 108-130). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ 6 ตุลารำลึก.

- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2521). บทนำ วิวัฒนาการของครอบครัวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม : ทฤษฎีทางสังคมของมอร์แกน ของกุหลาบ สายประดิษฐ์. ใน กุหลาบ สายประดิษฐ์, *กำเนิดครอบครัวของมนุษยชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พี.พี.
- _____ (บก.). (2549). บทนำ. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บก.), *อยู่ชายขอบ มองตลอดความรู้อย่างรอบคอบในเรื่องในวาระครบรอบ 60 ปี ฉลาดชาย รมิตานนท์* (น. 9-15). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- _____ (เรียบเรียง). (2558). “ชีวิตและงาน อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์”. ใน วสันต์ ปัญญาแก้ว (บก.), *50 ปี ชีวิตและงาน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* (น. 273-283). เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Bachofen, J. J. (1967). *Myth, religion, and mother right: Selected writings of J.J. Bachofen* (R. Manheim, Trans). Princeton: Princeton University Press.
- Bellah, R. N. (1970). *Beyond belief*. New York: Harper & Row.
- Coser, L. A. (1973). *Masters of sociological thought: Ideas in historical and social context*. New York: Harcourt Brace Javanovich.
- Engels, F. (1972). *The Origin the family, private property and the state*. New York: International.
- Friedan, B. (1963). *The Feminine mystique*. New York: W.W. Norton and Co.
- Gacs, U., Khan, A., Malntyre, J. & Weinberg, R. (1989). *Women anthropologist: Selected biographies*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Hanisch, C. (1970). The Personal Is Political. In S. Firestone & A. Koedt (Eds.), *Notes from the second year: Women's liberation: Major writing of the radical feminists* (Pamphlet). 1 (2), pp.76-78.
- Hanks, J. (1963). *Maternity and its rituals in Bang Chan*. Cornell Thailand Project, Data Paper No. 51. Ithaca, New York: Cornell University.
- _____. (1965). A Yao Wedding in L.M. Hanks, J.R. Hanks, L. Sharp (Eds.), *Ethnographic notes on Northern Thailand*. Southeast Asia Program, Data paper No.38. Ithaca, New York: Cornell University.
- Morgan, L. H. (1964). *Ancient society*. Cambridge: Belknap Press.

- Shostak, M. (1990). *Nisa: The life and words of a! Kung woman*. London: Earthscan.
- Turton, A. (1972). Matrilineal descent groups and spirit cults of the Thai Yuan in northern Thailand. *Journal of the Siam Society*, 60(2), 217-256.
- Whelehan, I. (1995). *Modern feminist thought: From the second wave to 'post-feminism'*. New York: New York University Press.
- White, L. A. (1964). Introduction. In L. H. Morgan, *Ancient society* (pp. xiii-xlii). Cambridge: Belknap Press.